

УДК 159.953.2–053.6

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАМ'ЯТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Стрекалова Л.В., студентка
кафедри психології

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Царькова О.В., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

У статті проаналізовані різні вітчизняні та зарубіжні дослідження пам'яті, як особливого пізнавального процесу. Акцентовано увагу на психологічних особливостях пам'яті у молодшому шкільному віці.

Ключові слова: *учень, пам'ять, розвиток, асоціації, відтворення.*

В статье проанализированы различные отечественные и зарубежные исследования памяти, как особого познавательного процесса. Акцентируется внимание на психологических особенностях памяти в младшем школьном возрасте.

Ключевые слова: *ученик, память, развитие, ассоциации, воспроизведение.*

Strekalova L.V., Tzarkova O.V. PSYCHOLOGICAL SPECIFICS MEMORY IN EARLY SCHOOL YEARS

The article analyzes various national and foreign studies as a special memory cognitive process. The attention is focused on psychological peculiarities of memory in early school years.

Key words: *disciple, memory, development, of association, playback.*

Постановка проблеми. Роль пам'яті на різних щаблях історії людства неоднакова. В далекі часи, коли люди не володіли писемністю, вимоги до сили та чіткості запам'ятовування і збереження досвіду були високими. Сучасна людина не в змозі буквально відтворювати те, що сприйняла, бо об'єм відомостей дуже великий. В зв'язку з цим змінились вимоги і до навчання. Якщо раніше в навчанні важливо було запам'ятати і відтворити відомості, то тепер на перший план виходять завдання розумового розвитку учнів.

Ступінь розробленості проблеми. Пам'ять, як особливий пізнавальний процес, досліджувалася багатьма вченими як у загально-психологічному аспекті, так і в генезисі розвитку (природного – під впливом вікових змін та педагогічно керованого). Це, перш за все, роботи таких Учених, як Ф. Барлетт, П. Блонський, С. Бочарова, Л. Занков, О. Землянська, П. Зінченко, Г. Костюк, В. Ляудіс, С. Рубінштейн, А. Смірнов, Т. Хомуленко. Дослідження С. Бархатової, П. Пальцевої, В. Самохванової, З. Істоміної показують, що є певні, але дуже варіативні відношення між повнотою, швидкістю і міцністю запам'ятовування та їх зміною на різних вікових ступенях розвитку дітей.

Метою даної роботи є теоретичний аналіз психологічних особливостей пам'яті у молодшому шкільному віці.

Виклад основного матеріалу.

Пам'ять – специфічна форма психічного відображення дійсності, що забезпечує нагромадження, збереження і відтворення вражень про навколишній світ; основа придбання знань, навичок і умінь і їх наступного використання.

Пам'ять необхідна людині, вона дозволяє їй накопичувати, зберігати і згодом використовувати особистий життєвий досвід, у ній зберігаються знання і навички. Перед психологічною наукою стоїть ряд складних завдань, пов'язаних із вивченням процесів пам'яті: вивчення того, як вкарбовуються сліди, які фізіологічні механізми цього процесу, які його межі, які прийоми можуть дозволити розширити обсяг відбитого матеріалу [1, с. 134].

Вивчення пам'яті стало одним із перших розділів психологічної науки, де був застосований експериментальний метод. Ще в 80-х роках XIX ст. німецький психолог Г. Еббінгауз запропонував прийом, за допомогою якого, як він вважав, було можливо вивчити закони «чистої» пам'яті, незалежні від діяльності мислення. Цей прийом – заучування безглузких складів. У результаті він вивів основні криві заучування (запам'ятовування) матеріалу і виявив ряд особливостей прояву механізмів асоціацій.

В історії психології вже з давніх часів робилися спроби пояснити зв'язок психіч-

них процесів при запам'ятовуванні і відтворенні. Ще Аристотель намагався вивести принципи, за якими наші уявлення можуть зв'язуватися один з одним. Ці принципи, названі згодом принципами асоціації (слово «асоціація» означає «зв'язок», «з'єднання»), отримали в психології широке поширення. Ці принципи такі:

1. Асоціація за суміжністю. Образи сприйняття або подання викликають ті уявлення, які в минулому переживалися одночасно з ними або безпосередньо слідом за ними. Наприклад, образ нашого шкільного товариша може викликати в пам'яті події з нашого життя, які мають позитивне або негативне емоційне забарвлення.

2. Асоціація за схожістю. Образи сприйняття викликають у нашій свідомості подібні з ними подання за якими-небудь ознаками. Наприклад, при вигляді портрета людини виникає представлення про неї саму. Або інший приклад: коли ми бачимо якийсь предмет, він може нагадати нам про якусь людину чи явище.

3. Асоціація за контрастом. Образи сприйняття викликають у нашій свідомості подання в якому-небудь відношенні протилежні їм, що контрастують із ними. Наприклад, уявляючи що-небудь чорне, ми можемо тим самим викликати в поданні будь-який образ білого кольору, а уявивши велетня, ми можемо тим самим викликати в уяві образ карлика [5, с. 110].

Існування асоціацій пов'язано з тим, що предмети і явища дійсно запам'ятовуються і відтворюються не ізольовано один від одного, а у зв'язку один із одним (за висловом В. Сеченова, «групами або рядами»). Відтворення одних тягне за собою відтворення інших, що обумовлюється реальними об'єктивними зв'язками предметів і явищ. Під їх впливом виникають тимчасові зв'язки в корі мозку, що служать фізіологічною основою запам'ятовування і відтворення [8, с. 10].

Паралельно з дослідженнями Г. Еббінгауза проводилися дослідження інших учених. Зокрема відомий німецький психіатр Е. Крепелін вивчав, як протікає запам'ятовування у психічно хворих. Інший відомий німецький учений-психолог Р. Мюллер здійснив фундаментальне дослідження основних законів закріплення і відтворення слідів пам'яті в людини. Слід зазначити, що на перших порах дослідження процесів пам'яті у людини в основному зводилося до вивчення спеціальної свідомої мнемічної діяльності (процесу умисного заучування і відтворення матеріалу) і значно менше уваги приділялося аналізу природних механізмів, які однаковою мірою виявляються як

у людини, так і у тварини. Це було пов'язано з широким розповсюдженням в психології інтроспективного методу. Однак із розвитком об'єктивного дослідження поведінки тварин область вивчення пам'яті була істотно розширена. Так, наприкінці XIX – на початку XX ст. з'явилися дослідження американського психолога Е. Торндайка, який вперше зробив предметом вивчення формування навичок у тварини [3, с. 21].

Психічний і особистісний розвиток дитини у молодшому шкільному віці зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку – навчанням у початковій школі. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчальна (тобто цілеспрямована діяльність учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками), основою якої є пізнавальний інтерес (виразна інтелектуальна спрямованість на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості; майже завжди усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій) і нова соціальна позиція. Початок шкільного навчання знаменує собою зміну способу життя дитини. Це принципово нова соціальна ситуація розвитку особистості. Перехід до шкільного життя пов'язаний зі зміною провідної діяльності з ігрової на навчальну. Дитина починає усвідомлювати, що вона виконує суспільно важливу діяльність – вчиться – і значущість цієї діяльності оцінюють люди, які оточують її. Навчальна діяльність має яскраво виражену суспільну значущість і ставить дитину в нову позицію стосовно дорослих і однолітків, змінює її самооцінку, перебудовує взаємини в сім'ї. Діти молодшого шкільного віку спершу надають перевагу навчанню як суспільно корисній діяльності взагалі, потім їх приваблюють окремі види навчальної роботи (читання, письмо, малювання), пізніше вони починають самостійно перетворювати конкретно-практичні завдання на навчально-теоретичні, цікавлячись внутрішнім змістом навчальної діяльності. Становлення і розвиток особистості у молодшому шкільному віці охоплює такі фази, як адаптація (пристосування до нових соціальних умов), індивідуалізація (вияв своїх індивідуальних можливостей і особливостей) та інтеграція (включення у групу ровесників) [6, с. 34].

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пам'яті, коли особливо динамічно змінюється співвідношення мимовільного й довільного запам'ятовування. Інтенсивно розвивається довільна пам'ять, хоча мимовільна теж активно ви-

користується. Довільне запам'ятовування буває найпродуктивнішим тоді, коли матеріал, що запам'ятовується, стає змістом діяльності школярів. Під впливом навчання у цьому віці активно формується логічна пам'ять, яка відіграє основну роль у засвоєнні знань [4, с. 312].

Психічним процесам молодшого школяра притаманна довільність. У цьому віці центром психічного розвитку дитини стає формування довільності всіх психічних процесів (пам'яті, уваги, мислення, організації діяльності) [7, с. 65]. Довільність виявляється в умінні свідомо ставити цілі, шукати і знаходити засоби їх досягнення, долати труднощі та перешкоди.

Дослідження С. Бархатової, П. Пальцевої, В. Самохванової, З. Істоміної показують, що є певні, але дуже варіативні відношення між повнотою, швидкістю і міцністю запам'ятовування, та їх зміною на різних вікових ступенях розвитку дітей [8].

Процес запам'ятовування – активний процес, який починається в короткочасній пам'яті й завершується в довготривалій. Запам'ятовування буває різних типів:

- мимовільне запам'ятовування здійснюється без спеціальної мети запам'ятати;
- довільне – передбачає докладання людиною вольових зусиль, має цілеспрямований характер.

При механічному запам'ятовуванні логічні зв'язки між матеріалом не встановлюються, інформація неначе «зазубрюється», при осмисленому – логічні зв'язки встановлюються, запам'ятовування спирається на розуміння змісту інформації. Під час запам'ятовування значного обсягу інформації перевага надається осмисленому запам'ятовуванню, за наявності потреби точно зафіксувати терміни, цифри використовується механічне запам'ятовування [9, с. 65].

Існують фактори, що визначають успішність запам'ятовування:

- емоційний та фізичний стан (поганий настрій та хвороба погіршують продуктивність цього процесу),
- вік (є періоди піку та спаду продуктивності запам'ятовування (юність та старість відповідно),
- установка (завдання, яке ставить людина),
- характеристики самого матеріалу (його значимість, логічність, обсяг тощо).

Збереження – це утримання в корі головного мозку інформації, яку людина попередньо запам'ятала.

Психологи стверджують, що інформація зберігається у психіці людини на двох рівнях – усвідомлюваному (тому доступна для відтворення та використання) та неусвідом-

люваному (глибини психіки ускладнюють, а іноді й унеможливають актуалізацію цієї інформації для людини) [7, с. 62].

Можна також перерахувати фактори, що визначають якість збереження інформації:

- використання в діяльності (внаслідок повторення матеріал краще і довше зберігається);
- установка (завдання щодо тривалості та якості збереження інформації);
- характеристики самого матеріалу (значимість, осмисленість подовжують тривалість збереження знань) [8, с. 32].

Відтворення – процес активізації в мозку інформації, яка була попередньо запам'ятована та збережена.

Відтворення представляє труднощі у зв'язку з тим, що воно потребує уміння ставити ціль, активізувати мислення, яким молодші школярі починають користуватися при заучуванні.

Відтворення матеріалу, який зберігається в довготривалій пам'яті, полягає в переході його з довготривалої пам'яті в короткочасну, тобто актуалізація його у свідомості. Відтворення залежить від процесів запам'ятовування і забування, але також має свої механізми. Відтворення може мати три форми – впізнавання, пригадування і спогади.

Простою формою відтворення є впізнавання. Впізнавання – це відтворення, що виникає під час повторного сприймання предметів. Впізнавання буває повним і неповним.

Складнішою формою відтворення є згадування. Особливість згадування полягає в тому, що воно відбувається без повторного сприйняття того, що відтворюється. Згадування може бути довільним, коли воно зумовлене актуальною потребою відтворити потрібну інформацію, або мимовільним, коли образи або відомості спливають у свідомості без будь-яких усвідомлюваних мотивів.

У роботі пам'яті людини фігурують спогади – відтворення образів минулого, локалізованих у просторі й часі (певних епізодів життя, приміром років навчання в школі тощо).

Має місце дія певних факторів, що впливають на успішність відтворення:

- вік людини,
- тривалість збереження матеріалу,
- установка на відтворення,
- обсяг та осмисленість самого матеріалу тощо.

Забування – це процес втрати або погіршення точності чи обсягу матеріалу, що був запам'ятований.

Попри негативне сприймання цього процесу багатьма людьми, забування відіграє

важливе значення для психіки людини – воно здійснює селекцію (відбір) інформації й усуває не значимий, зайвий матеріал, запобігаючи перевантаженню психіки. Однак головною проблемою залишається регуляція, контроль людиною цього процесу, оскільки ми іноді забуваємо важливі для нас речі і пам'ятаємо те, що хотіли б забути.

Опановуючи мнемічні (грец. *mneōnikon* – мистецтво запам'ятовування) дії, школярі спочатку оволодівають мислительними операціями, які потрібні для запам'ятовування і відтворення матеріалу, а потім вчаться використовувати їх у різних ситуаціях. Цей процес здебільшого починається у старшому дошкільному віці і завершується у молодших класах. Розвитку пам'яті у перші роки навчання сприяє розв'язання спеціальних мнемічних завдань у процесі різних видів діяльності [9, с. 32].

Учні початкових класів засвоюють різні стратегії (прийоми), які допомагають запам'ятати матеріал. Найважливішими прийомами керування пам'яттю є повторення, організування матеріалу, семантичне оброблення інформації, створення мисленних образів, пошук інформації в пам'яті.

– Повторення матеріалу.

Спочатку діти просто повторюють кілька разів кожне слово, яке необхідно запам'ятати. Приблизно у 9 років вони починають повторювати слова групами.

– Організування матеріалу.

Важливим досягненням молодших школярів є вміння організувати необхідний для запам'ятовування матеріал. Якщо учні 1–2 класів зв'язують слова, вдаючись до простих асоціацій, враховують близькість їх розміщення у поданому списку, то учні 3–4 класів організують слова в групи за загальними ознаками (наприклад: яблуко, груша, виноград – це фрукти). Групуючи слова за категоріями, вони здатні запам'ятати і відтворити більше матеріалу, однак до 9-річного віку рідко використовують цю стратегію з власної ініціативи.

– Семантичне оброблення інформації.

Цей активний процес передбачає використання молодшими школярами логічного висновку для реконструкції події замість простого відтворення наявної в пам'яті інформації. З цією метою їм пропонують, наприклад, запам'ятати речення типу: «її подруга підмітала у класі», а потім запитують, чи був у подруги віник. Діти 10–11 років логічним шляхом доходять висновку про наявність віника, а 7-річні ще не можуть сказати нічого певного, посилаючись на відсутність інформації [2, с. 45].

– Створення мисленних образів.

Молодші школярі краще запам'ятовують незвичний матеріал, створюючи на його основі мисленний образ. Учні 3–4 класів легше створювати такі образи, ніж першокласникам, їхні образи яскравіші, чіткіші, тому краще запам'ятовуються.

– Пошук інформації в пам'яті.

Часто школярі, намагаючись розібрати слово за буквами, шукають у пам'яті правильні букви. Вони можуть знати, з якої літери починається слово, але їм потрібно перевірити кілька варіантів.

У молодшому шкільному віці значно зростає здатність заучувати і відтворювати інформацію, продуктивність і міцність запам'ятовування навчального матеріалу. З часом підвищується точність упізнання збережених у пам'яті об'єктів. Розвитку пам'яті сприяє вивчення віршів, виконання завдань на спостереження, розповіді тощо [10, с. 46].

У дітей шкільного віку особливо яскраво проявляється вплив інтересу на продуктивність запам'ятовування. Відомо, що багато хто зі школярів неоднаково запам'ятовує і засвоює різні навчальні предмети. Пояснюються ці факти не різною пам'яттю учня, а різним інтересом до виучуваних предметів. Педагогічна практика показує, що коли вчитель виховує у дітей інтерес до так званих нелюбимих предметів, запам'ятовування та засвоєння цих предметів учнями різко поліпшується.

Висновки. Таким чином, характер пам'яті, її продуктивність пов'язані з особливостями особистості. Людина свідомо регулює процеси своєї пам'яті й керує ними, виходячи з тих цілей і завдань, які вона ставить у своїй діяльності.

Встановлено, що протягом молодшого шкільного віку відбуваються кардинальні зміни в мотиваційній структурі особистості дитини. Вони починаються з перебудови мотивів навчальної діяльності на основі інтенсивного формування пізнавальних інтересів дітей. Навчально-пізнавальні мотиви стають провідними не лише в навчальній діяльності, а й в усій життєдіяльності школяра.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учебное пособие для студентов вузов / Г.С. Абрамова. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 672 с.
2. Алферов А.Д. Психология развития школьников: учебное пособие по психологии / А.Д. Алферов. – Ростов н/Д: «Феникс», 2010. – 384 с.
3. Блонский П.П. Психология младшего школьника / П.П. Блонский. – М. – Воронеж: Институт практической психологии, 2007. – 575 с.

4. Голубева С.В. Индивидуальные особенности памяти человека. / С.В. Голубева. – М.: Педагогика, 2000 – 450 с.
5. Казанская В.Г. Педагогическая психология: Учебное пособие / В.Г. Казанская. – СПб.: Питер, 2003. – 366 с.
6. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников / В.А. Крутецкий. – М., Речь – 2006. – С. 117–152.
7. Лурия А.Р. Психология памяти / А.Р. Лурия. – М.: 2006. – 453 с.
8. Лейтес Н.С. Три школьных возраста / Н.С. Лейтес // Семья и школа – 2011. – № 4. – С. 10–12.
9. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учеб. для студ. вузов / В.С. Мухина. – М.: Издательский центр «Академия». – 2010. – 456 с.
10. Хофман И. Активная память / И. Хофман. – М.: 2009. – 265 с.

УДК 159.922.72:378.091.8

ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Шевченко С.В., к. психол. н.,
старший викладач кафедри психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

У статті проаналізовано та виявлено роль досвіду професійної підготовки у розумовій діяльності студентів, здійснено порівняльний аналіз показників розумової працездатності студентів без досвіду і з досвідом професійної підготовки.

Ключові слова: досвід професійної підготовки, розумова діяльність, розумова працездатність, студентський вік.

В статье проанализировано и выявлено роль опыта профессиональной подготовки в умственной деятельности студентов, осуществлен сравнительный анализ показателей умственной работоспособности студентов без опыта и с опытом профессиональной подготовки.

Ключевые слова: опыт профессиональной подготовки, умственная деятельность, умственная работоспособность, студенческий возраст.

Shevchenko S.V. EXPERIENCE TRAINING AS A FACTOR OF DEVELOPMENT MENTAL CAPACITY OF STUDENTS

The article analyzed and revealed role of experience in implementation of training of mental activity of students, carried out a comparative analysis of mental capacity of students without experience and experience of training.

Key words: experience of training, mental activity, mental capacity, age of student.

Постановка проблеми. Перехід від шкільного типу навчання до вузівського типу самонавчання характеризується відсутністю постійного контролю за процесом навчання, наявністю його нових форм (лекцій, практичних, семінарських занять); труднощами адаптації в новому студентському колективі, зростанням кількості викладачів і відсутністю індивідуального підходу з їхнього боку. Під час вступу до ВНЗ у більшості молодих людей, які прийшли на навчання зі шкільної лави, відбувається порушення шкільного стереотипу, змінюються форми і методи викладання, підвищуються педагогічні вимоги, збільшується обсяг навчального навантаження, виникає необхідність самостійно планувати навчальний час. Часто навчання у вузі супроводжується відривом від сім'ї, переїздом до іншого міста

та проживанням у гуртожитку [7, с. 321]. Ці зміни супроводжуються станом напруженості, зниженням психічних показників розумової працездатності студентів і, як наслідок, успішності та активності в навчанні. Труднощі в навчальній діяльності першкурсників особливо помітні у студентів, які не отримали в середній школі необхідних навичок та вмій розумової діяльності, не мають досвіду попередньої професійної підготовки. Це обумовлює актуальність означеної проблеми дослідження.

Ступінь розробленості проблеми. Питання впливу досвіду попередньої, зокрема професійної, підготовки на показники розумової працездатності студентів лише частково представлені у науковій психолого-педагогічній літературі. Вказуючи на низький рівень розвитку мислення студен-